

ку, необхідний зважений науковий підхід щодо використання означених нормативно-правових актів міжнародних організацій в діяльності ОВС України, «вміння бачити правові та політичні наслідки, які випливають для української сторони внаслідок ... виконання тих чи інших дій щодо міжнародного співробітництва» [4, с.422].

Список літератури: 1. Конвенція Ради Європи № 108 «Про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних» // Страсбург, 28 січня 1981 р. 2. Керівні принципи про захист приватності та транскордонні потоки персональних даних (Керівні принципи з приватності) // Організація Економічної Співпраці і Розвитку, 23 вересня 1980 р. 3. Директива ЄС 95/46/СЕ про захист фізичних осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних та безперешкодного руху цих даних // Європейський парламент і Рада, 24 жовтня 1995 р. 4. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. Х., 1998.

Надійшла до редколегії 17.09.02

О.В. Бойко

ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Правове регулювання питань приватного життя громадян України, а також виникаючих між ними шлюбно-сімейних відносин пов'язано з прагненням українського суспільства до формування правової, європейської держави, у якій поняття «громадянське суспільство» було б не одним із назв на гаслах, а реалізацію законних прав і інтересів громадян нашої держави. На жаль, сучасне законодавство України не цілком відповідає тим бурхливим змінам, що відбуваються в усіх сферах суспільного і державного життя. Такою є ситуація з правовою оцінкою питань, пов'язаних із врегулюванням шлюбно-сімейних відносин, особливо у випадках, якщо вони містять елементи насильства в сім'ї. Держава просто не в змозі потрібною мірою реагувати на виникаючі потреби в розв'язанні цього гострого для багатьох українських сімей, та й для всього народу, у цілому, питання, тому що і міжнародна, і українська спільнота вже визнали той факт, що насильство в сім'ї є одним з основних чинників, що дестабілізують її нормальне функціонування, а значить становить пряму загрозу нормальному існуванню всього інституту сім'ї.

Розглянемо правовий механізм реалізації діяльності держави по запобіганню і профілактиці насильства в сім'ї. Захист прав громадян України, сім'ї в цілому, материнства і дитинства декларується правовою системою Української держави на найвищому – конституційному рівні. Ст. 24 Конституції України містить ряд гарантій забезпечення рівності прав чоловіка і жінки, зокрема: надання рівних можливостей у суспільно-політичній і культурній діяльності, отриманні освіти і профпідготовки, в праці і винагороді за це, спеціальні заходи по охороні праці і здоров'я жінок, встановлення пенсійних пільг, створення умов, що дають можливість жінкам сполучати роботу з материнством, правовий захист, матеріальна і моральна підтримка материнства і дитинства. Ст.52 Конституції України проголошує рівність прав дітей незалежно від їх

походження, а також від того, були вони народжені в шлюбі або ні. Особливої уваги заслуговує ч.2 ст.52 Конституції України, що говорить: «Будь-яке насильство над дитиною, а також експлуатація дітей переслідується законом».

Складовою частиною чинного законодавства України є ратифіковані Верховною Радою України міжнародні договори, зокрема Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації у відношенні жінок і Конвенція про права дитини. Конвенція про права дитини набрала сили на території України 27 вересня 1991 року і зобов'язує державу-учасника вжити всі необхідні засоби для захисту дитини від усіх форм фізичного і психологічного насильства. Ст.19 Конвенції містить детальну дефініцію поняття «насильство», до проявів якого відносять образи, зловживання, відсутність батьківської турботи, неприйнятне або жорстоке поводження, експлуатація. Суб'єктом даних правопорушень можуть бути батьки, законні піклувальники або будь-яка інша особа, що здійснює нагляд за дитиною. Конвенція про права дитини також містить положення про надання державних гарантій захисту дітей від незаконного вживання наркотичних речовин і психотропних засобів (ст.33), від усіх форм сексуальної експлуатації і сексуального розбещення (ст.34), від викрадення, торгівлі, контрабанди дітей (ст.35), від усіх форм експлуатації, що заподіюють шкоду будь-якому аспекту нормальної життєдіяльності дитини (ст. 32 і 36).

Основним нормативним документом, відповідно до котрого держава здійснює безпосередню діяльність по припиненню і профілактиці насильства в сім'ї є Закон України «Про профілактику насильства в сім'ї», що набрав чинності 15 лютого 2002 року, і який визначає правові та організаційні основи профілактики побутового насильства, а також органи і установи, на які покладається здійснення заходів щодо профілактики сімейного насильства. Закон також визначає підстави для застосування заходів профілактики насильства в сім'ї, а також самі ці засоби.

Зокрема, підставами для застосування заходів профілактики насильства в сім'ї є:

1) заява про необхідність надання допомоги жертві насильства в сім'ї або члена сім'ї, щодо якого існує реальна погроза вчинення насильства;

2) виражена жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, стосовно якого існує реальна погроза вчинення насильницьких дій, згода на застосування заходів профілактики насильства у випадку, якщо повідомлення або заява надійшли в уповноважений орган, установу не від нього особисто;

3) одержання повідомлення про вчинення насильницьких дій проти кого-небудь із членів сім'ї з боку інших членів сім'ї або реальну погрозу вчинення таких дій стосовно неповнолітнього або недієздатного члена сім'ї.

Порядок розгляду заяв і повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення затверджується Кабінетом Міністрів України.

Законом визначено також коло органів і установ, на які покладаються повноваження по застосуванню засобів профілактики насильства в сім'ї. Цими органами є:

1. Спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань профілактики насильства в сім'ї.
2. Служба дільничних інспекторів міліції і кримінальної міліції у справах неповнолітніх.
3. Органи опіки і піклування.
4. Спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї:
 - кризові центри для жертв насильства в сім'ї і членів сім'ї, у відношенні яких існує реальна загроза вчинення насильства;
 - центри медико – соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

На наш погляд, найбільш цікавим із погляду необхідності введення нових форм забезпечення безпеки членів сім'ї є поява в законодавстві положень про спеціальні заходи профілактики насильства в сім'ї:

1. Попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. У відношенні члена сім'ї, що здійснив насильницькі дії, вноситься офіційне попередження про неприпустимість подібної поведінки в сім'ї, за умови відсутності в його діях ознак складу злочину. Попередження вноситься службою дільничних інспекторів або відділом кримінальної міліції у справах неповнолітніх під розписку. Попередження може бути винесено дієздатній особі, яка на момент вчинення насильницьких дій досягла 16-ти років. У випадку, якщо дана особа вчинила протиправні дії, за які їй було пред'явлено попередження, після моменту пред'явлення, то у відношенні даної особи може бути винесений захисний ордер.

2. Попередження про неприпустимість віктимної поведінки в сім'ї. У випадку систематичної віктимної поведінки члена сім'ї, у результаті якої створюється ситуація, що може спровокувати вчинення насильницьких дій з боку інших членів сім'ї, служба дільничних інспекторів або відділ кримінальної міліції у справах неповнолітніх даній особі вносить попередження про неприпустимість віктимної поведінки, про що остання сповіщається під розписку.

3. Профілактичний облік членів сім'ї, що вчинили насильницькі дії у відношенні інших членів сім'ї. Члени сім'ї, у відношенні яких було винесене попередження про неприпустимість учинення насильницьких дій, ставляться органами внутрішніх справ на профілактичний облік. Порядок узяття і зняття з профілактичного обліку визначено Інструкцією МВС України за № 329 від 09.04.2002 року.

4. Захисний ордер. У випадку, якщо особа, стосовно якої вже винесено офіційне попередження про неприпустимість насильства в сім'ї, вчинила аналогічні дії повторно, то підрозділ служби дільничних інспекторів або кримінальної міліції у справах неповнолітніх із письмової згоди началь-

ника органа ОВС і прокурора може винести захисний ордер. Відповідно до положень захисного ордеру особі, у відношенні якої він винесений, може бути заборонено здійснювати визначені дії до жертви насильства.

Захисний ордер діє протягом 30 днів із дня узгодження його прокурором.

Додатковим засобом здійснення профілактичних заходів є стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї в спеціалізованих установах. Ухвалення рішення про застосування даного заходу впливу на правопорушника покладено на судові органи за заявою спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї.

Основна заслуга даного закону складається в тому, що вперше у вітчизняній юридичній практиці закріплені засоби правового регулювання конфліктів у сім'ї, сполучених із вчиненням одним із членів сім'ї насильницьких дій у відношенні інших або іншого члена сім'ї, у разі якщо ці дії не носять ознаки кримінально караного діяння. Один із механізмів реалізації Закону України «Про профілактику насильства в сім'ї» виражений в Інструкції МВС «Про порядок узяття або зняття з профілактичного обліку осіб, що учинили насильницькі дії у відношенні членів своєї сім'ї».

Указом Президента України від 18 січня 1996 за №63/96 затверджена програма «Діти України», що передбачала внесення змін і доповнень у Кримінальний, Кримінально-процесуальний Кодекси і КпАП України у частині кримінальної відповідальності за викрадення неповнолітніх дітей, торгівлю і контрабанду ними, приховання їх від передачі з метою усиновлення, опіки або піклування, незаконного утримання дітей і повернення їх через кордон. Деякі з цих положень були реалізовані в нових нормативно-правових документах.

У чинному законодавстві не передбачені спеціальні кримінально й адміністративно-правові засоби захисту сім'ї і неповнолітніх дітей від актів жорстокості і насильства. Проте це не означає повну відсутність механізму захисту членів сім'ї від актів насильства з боку інших членів сім'ї. Так, ст.67 Кримінального кодексу України вчинення злочину у відношенні малолітнього або особи похилого віку визнає обставиною, що обтяжує провину. Малолітньою особою вважається особа, яка не досягла 14 років, що суперечить ст. 1 Конвенції про права дитини, яка визнає дитиною особу, що не досягла 18-літнього віку, якщо, відповідно до закону, вона не досягає повноліття раніш зазначеного віку.

Життя, здоров'я, честь батьків, дитини і інших членів сім'ї захищаються тільки загальними нормами Особливої частини КК України. Виняток складають пп.2 і 10 ч. 2 ст.115, ст.117, ст.120, 126, 127, 135, 137, 150 (експлуатація дітей), 164, 165 (ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків), 166 (злісне невиконання обов'язків по утриманню дитини або особи, над яким встановлена опіка), 167 (зловживання опікунськими правами). Прогалини в кримінальному законодавстві давно очевидні для вчених-юристів і практичних співробітників ОВС. Наразі існують дві точки зору щодо ліквідації цих білих плям у правовому полі. Перша була оприлюднена І.Васильковською і передбачає введення до ст.ст. 120 (доведення до самогубства), 126

(побиття і катування), 135 (залишення в небезпеці), 153 (задоволення статевої пристрасті у розбещених формах та неприродним способом), 155 (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості), 304 (залучення неповнолітніх у злочинну діяльність), 156 (розбещення малолітніх) КК України в якості ознак, що кваліфікують положення про вчинення злочину батьками, особами, що їх замінюють або іншими особами, на яких покладені обов'язки по вихованню неповнолітнього. Крім цього, Васильківська вважає за необхідне виділити в окремий склад злочинів невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків по вихованню дітей [1, с.25–29]. Інша точка зору була запропонована Н.Юзіковою, що вважає за необхідне виділити злочини, передбачені ст.ст. 117 (навмисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини), 164 (ухилення від сплати аліментів на утримання дітей), 165, 156, 304, 206¹ (заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку і безпеці громадян), 208² (залучення неповнолітніх у немедичне вживання лікарських і інших засобів, що викликають одурманення) КК України, в окремий розділ Особливої частини ККУ [2, с.111–112].

На думку деяких авторів, КК України повинен містити окремий розділ «Злочини проти сім'ї і неповнолітніх». Саме до такого способу вдалися російські законодавці. Злочини, передбачені розділом 20 «Злочини проти сім'ї і неповнолітніх» КК РФ, здійснені батьками, вважаються більш небезпечними і кваліфікуються за частинами інших відповідних статей [3]. Подібна практика існує в багатьох країнах Європи, а з розширенням Європейського Союзу таких країн стає більше і більше.

Потребує також удосконалення і адміністративне законодавство України. КпАП України передбачає відповідальність батьків тільки за деякі склади правопорушень: доведення неповнолітнього до стану сп'яніння (ст.180) і невиконання обов'язків по вихованню дітей (ст.184). І.Васильківська пропонує встановити адміністративну відповідальність за застосування до дітей заходів фізичного впливу та інших, пов'язаних із знущанням над дітьми, а також за систематичний показ негативного поведінкового прикладу [4].

Законодавці РФ розширили коло підстав для позбавлення батьківських прав у випадку зазіхання на статево недоторканність дитини, учинення навмисного злочину проти життя і здоров'я своїх дітей, чоловіка або інших членів сім'ї [5, с.107–108]. Російські законотворці врахували негативний вплив злочинів «на побутовому ґрунті» на психіку дитини і тому, на нашу думку, цей принцип має далекосяжну превентивну перспективу. Можна лише зробити одне зауваження у відношенні захисту статевої недоторканності дитини. На нашу думку, це питання необхідно розглядати в декількох площинах, що може іноді викликати суперечності в підходах до вироблення рішення в ситуації порушення недоторканності інтимної сфери дитини. Так, медичне втручання в інтимну сферу дитини, а також відповідні заходи для забезпечення інтимної гігієни і статевого здоров'я дитини з боку батьків, осіб, що їх замінюють, піклувальників, на наш погляд, не можуть вважатися насильницькими діями у відношенні

дитини, тому що спрямовані на забезпечення її нормальної фізіологічної життєдіяльності. Тому вважаємо за необхідне у випадку внесення подібних поправок і доповнень у законодавство України враховувати межі прийнятного і належного догляду за дитиною з боку батьків і осіб, що їх замінюють.

До проблеми правового регулювання питань, пов'язаних із насильством у сім'ї, додається ще й проблема правосвідомості громадян. Занадто рідко факт застосування якогось впливу, що носить ознаки насильства, розглядаються з погляду правової прийнятності, тому багато таких фактів і залишається без необхідного втручання з боку суспільства і держави. Те, що є, за законом, злочином не завжди знаходить своє вираження в реальній можливості застосування цього закону, а те, що на загальну думку завдає шкоди (не обов'язково фізичної або матеріальної) сім'ї, не завжди може кваліфікуватися як адміністративно або кримінально каране діяння. Чинне законодавство передбачає втручання в сферу сімейних відносин здебільшого лише тільки тоді, коли нанесена реальна матеріальна або фізична шкода інтересам того або іншого члена сім'ї. Питання про розгляд психологічного насильства як достатньої підстави для застосування заходів правового регулювання потребує вивчення спеціалістами і вченими різноманітних галузей науки.

Список літератури: 1. Васильківська І. Сімейне виховання: правовий аспект проблеми // Право України. 1998. № 6. 2. Юзікова Н. Як захистити дітей від жорстокості батьків // Право України. 1998. №6. 3. Уголовный кодекс Российской Федерации. М., 1996. 4. Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї // Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару. Одеса. 1999. 5. Чефанова Е. Обязанности родителей по воспитанию и содержанию детей // Рос. юстиция. 1998. №8.

Надійшла до редколегії 14.09.02

Т.Г. Гриця

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗМІСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ВІДОМЧОЇ ОСВІТИ

Зміст освіти – це науково обґрунтована система дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів. Зміст освіти визначається освітньо-професійними програмами підготовки, структурно-логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними актами органів державного управління освітою та вищих закладів освіти і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах. Зміст освіти включає нормативний та вибіркового компоненти. Нормативний компонент змісту освіти визначається відповідним державним стандартом освіти, а вибіркового – вищими закладами освіти. Як зазначено у Положенні про організацію навчального процесу в вищих навчальних закладах, затвердженому наказом Міністерства освіти України №161 від 2 червня 1993 року, «...державний стандарт освіти – це сукупність норм, які визначають вимо-